

Ivan Kovačević

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
ikovacev@f.bg.ac.rs*

Tolerancija ili asimilacija: legende o kineskom restoranu i "Ciginoj kafani"*

Apstrakt: Proučavajući urbane legende francuska folkloristkinja Veronik Kampion Vensan je postavila pitanje da li neke od novijih legendi propovedaju toleranciju. Legende o "incidentu u liftu" ili "pojedenoj karti" pokazuju različit stav prema Drugima u odnosu na klasične ksenofobične urbane legende. Takav, drugačiji, odnos ponavljaju i dve legende zabeležene u Srbiji: legenda o kineskom restoranu i legenda o "Ciginoj" kafani. Analiza ove dve legende pokazala je da se dvosmislenost "legendi tolerancije" ne sastoji iz toga što one paralelno govore o ksenofobičnom okruženju imajući rasplet koji "propoveda" toleranciju, već iz toga što se to "propovedanje" odnosi na one Druge koji su prošli kroz akulturaciju, koji su asimilovani i koji su prihvatili pravila "naše" kulture. One ne propovedaju toleranciju prema Drugostima Drugih već prema Drugima koji nastoje ili su uspeli da postanu "Mi".

Ključne reči: urbane legende, propovedanje tolerancije, Srbija, "Drugi", Kinezi, Romi, restoran, akulturacija

Ksenofobični sadržaji urbanih legendi su opšte poznati. U brojnim folklornim tvorevinama stranac je opisan kao nešto opasno i kontaminirajuće pri čemu se kao takva opisuje osoba koja se razlikuje rasnim konstruktom ili etno-konstruktom tj. njihovim sastavnim delovima: bojom kože ili crtama lica, jezikom koji govori ili religijom. Urbane legende mogu "drugima" smatrati i one koji se razlikuju životnim stilom poput "nekomfomističkog devijanta". Strani neprijatelj može biti i prerušen u pauke koji iskaču iz egzotičnih biljaka (Klintberg 1985, 281-285) koje je Zapadnjak doneo sa letovanja, ili u zmije iz tepiha koji je kupio u radnji s "istočnjačkom" robom (Brunvand 1981; Mil-

* Tekst je rezultat rada na projektu "Antropologija u XX veku: teorijski i metodološki dometi" (br. 147037) koji u celosti finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

ler 1992), ili se ispostavlja da su "mali psi" doneti iz Meksika ili Malezije za-pravo krvožedni pacovi (Brunvand 1986).

Urbane legende o zlim i opasnim "drugima" postojale su u antičkom Rimu gde su hrišćani optuživani za otmicu i ritualno ubistvo dece (Ellis 1983), pa do modernog doba i novih legendi o otmicama dece u šoping molovima, koja su posle pronađena teško povređena (Brunvand 1986; Carroll 1987) ili, pak, otmicama koje se vrše radi krađe organa ili prisilne prostitucije (Campion-Vincent 1995, 21; Antonijević 2007).

Međutim, poslednje decenije dvadesetog veka, obeležene u zapadnoj civilizaciji političkom korektnošću kao ideologijom, koja je premostila vreme od ubistva Martina Lutera Kinga do izbora Baraka Obame za predsednika SAD, stvorile su i priče za koje Veronik Kampion-Vensan, u članku pod naslovom "Propovedanje tolerancije?", kaže kako imaju neku sasvim drugačiju poruku. U njima se, piše Kampion-Vensan, ironično prezentiraju likovi koji zbog svojih predrasuda dolaze u smešnu ili nezgodnu situaciju. To su poučne priče koje kao da "odražavaju obrazovano kritičko rasuđivanje kojim se savlađuju duboko usađena neprijateljska osećanja i gde se na stranca više ne gleda kao na đavola ili monstruma" (Campion-Vincent 1995, 21).

Istražujući tri takve priče Kampion-Vensan postavlja pitanje već u samom naslovu: da li te legende propovedaju toleranciju kao što izgleda na prvi pogled (Campion-Vincent 1995, 22). Te tri legende su nazvane "Incident u liftu", "Greškom zajedničko" i "Pojedena karta" (Campion-Vincent 1995, 22-24).

Legende tolerancije

Incident u liftu

"'Incident u liftu' kazuje priču o provincijalkama izgubljenim u velikom gradu, koje se užasno boje dok su u liftu prisutni jedan veliki crnac i njegov pas. One pogrešno razumeju komandu 'sedi' upućenu psu, i sedaju na pod lifta očekujući da budu opljačkane. Crnac, koji je obično neka poznata sportska ili pop ličnost, se nasmeje: posle toga on im plaća hotelski račun ili im šalje cveće. Njegova dobroćudnost i velikodušnost pokazuju da je strah kod tih žena bio glup, a pretnja imaginarna."

Greškom zajedničko

"Putnik Britanac – često je to žena – sedi za istim stolom sa jednim doseljenikom – obično Pakistancem – u staničnom bifeu ili u kolima za ručavanje. Putnica biva prenerazena kada se taj doseljenik poslužio biskvitom iz pakovanja za koje je ona mislila da ga je upravo stavila na sto. Nije rekla ni-

šta, već se i sama poslužila biskvitom. Oboje nisu ništa govorili, a pakovanjem su se zajedno služili do poslednjeg parčeta koje je doseljenik presekao napola i njoj ponudio polovinu. Uvređena putnica kasnije otkriva svoje neotvoreno pakovanje – kod sebe u tašni, ili uvređeni putnik ispod svojih novina."

Pojedena karta

"Jedna postarija dama i jedan panker sedeli su jedno nasuprot drugog u vozu. Pankerova odeća i frizura su bile, najblaže rečeno, upadljive. On je sedeo naslonjen na veliki muzički stub i slušao rok muziku. Ta postarija dama nije volela pankere, i nije se ustezala da to kaže. Rekla je ostalim putnicima šta misli o današnjoj užasnoj omladini. Panker je ćutke podnosio njeno gundanje.

Onda je kondukter ušao u vagon i dama je blagovremeno izvadila iz tašne svoju kartu i podigla je uvis. Iznenada joj je panker zgrabio kartu, stavio je u usta, sažvakao i progutao. Kada ju je kondukter zamolio da pokaže kartu, mogla je samo da prstom pokaže pankera i da kaže: 'On ju je pojeo!'

Kondukter je zavrteo glavom. Uprkos svojim glasnim protestima dama je morala da plati kaznu od 200 kruna. Kada je kondukter napustio vagon, panker više nije mogao da se pravi nevešt. Izvadio je svoj novčanik, dao dami 200 kruna i rekao uz širok osmeh da je šala vredela toliko."

Nakon analize ovih legendi i njihovog poređenja sa basnama, šalama i kratkim novinskim vestima, kao i uključivanjem književnih i filmskih varijanti, Veronik Kampion-Vensan zaključuje da su poruke dvosmisljenije nego što se to čini i usmerava pažnju u dva pravca. Prvi je uočavanje mesta na kojima se odvijaju radnje opisane u legendama i, potom, ukazivanje na neka unutrašnja značenja međusobnog odnosa samih aktera i načina na koji konzumenti (publika) doživljavaju pojedine elemente legendi. Mesta na kojima se odvijaju radnja legendi Kampion-Vensan objašnjava pojmom "ne-mesta" francuskog sociologa Marka Ožea (Ože 2005). U svu saglasnost tih mesta sa pojmom ne-mesta, sam pojam se pokazuje potpuno neupotrebljiv u cilju davanja odgovora na postavljeno pitanje. Ožeovo "ne-mesto" ništa ne govori o tome da li legenda propoveda toleranciju ili ne, te se njegovo "uključivanje" u razmatranje pre može smatrati pozivanjem na uglednog i popularnog autora nego što je poslužilo osvetljavanju osnovnog problema tumačenja ove tri legende.¹ Drugi postupak, prema hermeneutičkom tumačenju Kampion-Vensan, objašnjava "svetački" karakter imigranta njegovim prepoznavanjem neprijateljskog sveta u kome živi, a koji se iskazuje i u performativno posmatranoj "identifikaciji" kozumenta legende sa strahom "provincijskih dama od velikog crnca". Ipak, opis okruženja kao "netolerantnog" prema "drugima", sveta punog predrasu-

¹ Sličan ne-efekat proizvodi i pominjanje Gofmana (Campion-Vincent 1995, 27-28).

da, skrivenog neprijateljstva, mržnje, prezira itd, ne znači da legenda ne propoveda toleranciju. Stoga poruke nisu pomešane, kako to misli Kampion-Vensan, zato što legende sadrže opis netolerantne sredine jer je takva sredina neophodna da bi se ona sama ismejala i izvrgla ruglu naspram propovedane tolerancije.

Međutim, dvosmislenost i pomešanost poruka u ovim legendama postoji – samo se nalazi na sasvim drugom mestu.

Legende o kineskom i "Ciginom restoranu"

Kineski restoran na Novom Beogradu²

Dve drugarice reše da večeraju kinesku hranu. Jedna od njih, finansijski dobro situirana, uglavnom odlazi na ekskluzivnija mesta u gradu za koja sama kaže da su "proverena", sada predlaže drugarici kineski restoran na Novom Beogradu. Kada su stigle, drugoj devojci, koja ne obilazi elitne restorane ali zna za navike svoje drugarice, ništa nije bilo jasno. Restoran je spolja izgledao pomalo neugledno, skoro neprimetno smešten između zgrada i nikako se nije uklapao u profil mesta koje njena imućnija drugarica posećuje. Unutrašnjost restorana je bila pristojna u prijatnoj atmosferi, ali ni nalik onima koje je devojka ranije posećivala sa svojom drugaricom. Sam restoran je bio prilično mali ali mu nije nedostajala higijena, jer je sve bilo uredno i koliko se na prvi pogled moglo videti, čisto. S obe strane su u redu bila postavljena po četiri stola, s metalnim stolicama i pamučnim stolnjacima na kojima je stajao odštampan meni restorana. Od enterijera tu je bilo samo nekoliko ogledala na zidovima i slika koja bi mogla biti detalj iz kineske tradicije. Na suprotnom delu od vrata nalazio se pult za kojim se isporučivala hrana iz kuhinje koja se nalazila malo iza. Kada su naručile svoje obroke, devojka, materijalno skromnijih mogućnosti, upita svoju drugaricu kako uopšte zna za ovo mesto i kako to da je baš ovaj skromni restoran njen izbor za kinesku kuhinju.

Drugarica joj je dala neočekivano objašnjenje: s obzirom na to da je Kinez, koji je otvorio restoran, nov u ugostiteljskom poslu pa još i nov u ovom

² Legendu o kineskom restoranu na Novom Beogradu zabeležila je Ana Prodanov, student četvrte godine etnologije i antropologije u okviru pripreme seminarskog rada iz predmeta Nacionalna etnologija – mitovi i rituali (kurs Urbane legende i urbani rituali) tokom školske godine 2008/09. Tokom sakupljanja građe za diplomski rad o urbanim legendama o Kinezima u Srbiji, legendu je konstatovala i Jelena Negovanović, student etnologije i antropologije. Obema se zahvaljujem na saglasnosti da se njihove beleške koriste u rekonstrukciji legende.

delu grada, dešavale su se neočekivane stvari koje su mu nenamerno obezbedile odličnu reklamu. Okolni ugostitelji i vlasnici manjih, sličnih objekata brze hrane i gotovih jela, prepoznali su u Kinezu ugrožavajuću konkurenciju samim tim što je ponuda restorana bila nešto novo i građanima zanimljivo, a cene pristupačne. Do otvaranja restorana kineske hrane, ovi ugostitelji su jedni druge često međusobno prijavljivali raznim nadležnim inspekcijama, a bilo je i međusobnih sukoba u cilju smanjenja konkurencije. U svetlu novijih dešavanja u kraju, ugostitelji su se ujedinili u nameri da eliminišu novu konkurenciju, tako što su međusobna prijavljivanja državnim inspekcijama sada usmerili protiv samo jednog ugostitelja – Kineza. Od otvaranja restorana, Kinezu su stalno dolazile razne inspekcije – finansijska, tržišna, a najčešće sanitarna, koja je nadležna za najveći broj pristiglih prijavi, a koje su, kako se prečutno znalo, dolazile od lokalnih ugostitelja. Tako je u prijavama najčešće navođena loša higijena u restoranu koja svakako utiče na ispravnost nuđene hrane. Bilo je priča da restoran nabavlja meso bolesnih i nerazvijenih životinja koje Kinez dobija po minimalnoj ceni ili da to meso u najmanju ruku nema veterinarsku potvrdu o neophodnoj ispravnosti. Te su priče glasile: "...znam čoveka od koga nabavlja meso, bolje da ne znaš čime ih hrani... i kako ih drži... to je za sve, samo ne za jelo." Zatim su sadržaji zlonamernih govorkanja, koja su mamila inspekcije, postajali "maštovitiji" pa su glasili tako da je neki gost u porciji pronašao vlasi kose, kao i komade živog mesa za koje se ni ne zna da li je baš meso, a koje ima specifičan miris pokvarenog i trulog, koje donekle prikrivaju jaki začini po kojima je kineska kuhinja inače poznata, te kako je to jedini način da se sakrije neispravnost namirnica, bar površno. Bilo je i govora da se neko i otrovao tom hranom i da se "jedva izvukao", zatim, da su "lično videli" gde i kakvo povrće Kinez kupuje i da je ono bajato, najlošijeg kvaliteta na čemu dosta uštedi. Pričalo se i o ličnoj (ne)higijeni zaposlenih koji u velikom broju žive u malim sobama koje nemaju tekuću vodu, jer ne mogu sebi da priušte bolji smeštaj. Išle su i priče da restoran hranu ne drži u rashladnim objektima i da se ona tako lako kvari, a da ostatke nečije porcije ponovo vraćaju i služe novim gostima, posebno pirinač i povrće koji su u njihovoj kuhinji vrlo zastupljeni, a čiji se izgled time ne nerušava pa "može da prođe".

Ove priče su se prenosile po gradu, za koje je uvek neko drugi "čuo", a koje su Kinezu donele brojne nevolje. Međutim, brojni i česti izlasci inspekcija na teren nisu uspeli da potvrde nijednu od prijavi i zlonamernih priča. Sa radom restorana je sve bilo u redu o čemu su svedočile i brojne inspeksijske potvrde. Tako je, zapravo, Kinez nenadano dobio reklamu, uprkos brojnim glasinama. Potvrde inspekcija o ispravnom radu restorana, učinile su ga upravo zbog toga sigurnim za goste koji su pristizali u sve većem broju. Kinez ne samo što je opstao u ovom poslu, već se vest o njemu brzo pročula, baš zato što

se razvio pod specifičnim okolnostima, i donela mu reputaciju jednog od najboljih kineskih restorana u gradu.

*Cigin restoran u Banatskom Novom Selu*³

Banatsko Novo Selo,⁴ mesto sa dominantnom poljoprivredom, tek je u poslednjih dvadeset godina dobilo i manje ugostiteljske objekte kao što su sendvičara i jedan manji lokal koji nudi jela sa roštilja. U tim restoranima usled skućenog prostora nije mogla da se jede naručena hrana. Devedesetih godine prošlog veka jedan od gastarbajtera romske nacionalnosti je otvorio restoran u lokalu koji se nalazio ispod spratnog dela kuće u kojoj živi. Taj događaj je izazvao pažnju lokalnog stanovništva i veoma brzo su započela razna govorkanja. Kada je počeo sa radom, gosti restorana su bili uglavnom lokalni Romi. Pažnju stanovništva drugih etničkih pripadnosti, koje je bilo podeljenog mišljenja o novom restoranu, održale su i česte inspekcije koje su dolazile "kod Cige". Inspekcija je na teren uglavnom izlazila po prijavi o nekim nepravilnostima u radu objekta. Najčešća je bila sanitarna inspekcija. Prećutno se znalo da su inicijatori ovih prijava konkurenti. Govorkanja su se uglavnom odnosila na lošu higijenu u restoranu, kao npr. "šta očekuješ od Cigana", a navodeno je i neodržavanje lokala i loši uslovi držanja i spremanja hrane. Pričalo se o tome da posuđe za spremanje hrane peru samo vodom i to hladnom, da jedna krpa za sudove ima više namena, da njom brišu i pepeljare i stolove, što je obavezno "neko video". Zatim su kružile priče o uginulim kokoškama čije se meso koristi u prilozima salata za sendviče i kako se hleb drži u kutijama ispod pulta za spremanje hrane gde šetaju razne bube kao i da se često desi da u nekom uglu potrčči miš. Pričalo se i da ranije spremljeno i polupečeno meso čuvaju danima pa ga po potrebi dovrše kada dobiju narudžbinu, a da su u pljeskavicama neki nalazili dlake, komadić stakla pa i nokat koji se još držao za komad mesa sa nečijeg prsta. Pošto je u posao bila uključena cela porodica, bilo je i zamerki na to što svi sve rade, tako onaj ko sprema lokal i čisti toalet ujedno sprema i hranu da bi neko drugi imao slobodne dane, a da pri tom ne koriste rukavice i neophodnu zaštitu. Osim o spremanju hrane kružile su i priče o susretima sumnjivih gostiju, uglavnom Roma koji se bave nelegalnim poslovima.

³ Legendu iz Banatskog Novog Sela je zabeležila Ana Prodanov.

⁴ U Banatskom Novom Selu, koje nastanjuje nešto preko 7.000 stanovnika, etnički sastav je takav da većinu stanovništva čine Srbi i Rumuni, ali i Romi koji se najčešće izjašnjavaju kao Rumuni, mada ima i onih koji se izjašnjavaju kao Romi koji govore rumunskim jezikom. Romi koji rade u inostranstvu izgradili su velike kuće od kojih su neke prave vile, bogato ukrašene raznim detaljima i gipsanim radovima. Vlasnici tih kuća u selo dolaze kad god mogu, ili im tu žive deca i stariji članovi domaćinstva.

Inspekcije koje su često posećivale Cigu nisu nalazile ništa što bi opravdalo seoske priče pa ni sadržaje pristiglih prijava. Primećene su neke manje nepravilnosti, ali ne i veći propusti koji bi ukazivali na ugroženost gostiju na bilo kom planu. Danas su tamo redovne posete lokalne policijske jedinice, ali u svojstvu gostiju, a mnogi mladi svoje izlaske vikendom završavaju "kod Cige na plješkavicu" čiji je posao u međuvremenu napredovao, a priče potpuno nestale. Česte su i narudžbine na kućnu adresu koje su uvedene kao novina u ponudi. Zbog ispravnosti rada ovakvog objekta, koju su potvrdile brojne inspekcije, poraslo je poverenje sve brojnijih gostiju kojima su upravo te potvrde garancija pri izboru mesta gde će naručivati hranu.

Analiza

Formula

Osnovna formula priče se sastoji iz radnji koje vrše četiri različita aktera. To su:

Ciganin, Kinez – stranac, drugi
Vlasnici drugih radnji – konkurenti
Inspeksijska služba – državni organi
Srbi, Rumuni – mi, naši

koji obavljaju sledeće radnje:

Otvora kafanu, hamburgerdžinicu – radnja sa hranom
Prijave inspekciji zbog nehigijene, lošeg kvaliteta hrane itd. – prijava inspekciji
Česte inspekcije – pozitivni inspeksijski izveštaji
Mnogi mladi završavaju veče "kod Cige", gosti pristizu u kineski restoran u većem broju – velika poseta

Dva su ključna odnosa koja karakterišu legendu :

1. opozicija: MI (Srbi, Rumuni) – DRUGI (Cigani, Kinezi)
2. uzročno-posledični niz nedefinisanog smera: KONTROLA – KVALITET

Šta nosi poruku?

Nosači poruke su uobičajeni i rasprostranjeni, a sastoje se iz priča o pripremanju hrane i priča o uspeha.

1. Radnje sa hranom, prodavnice, bakalnice, kafane, kiosci, hamburgerdžinice, pojedinačne prodavnice brze hrane ili lanci poput "McDonalds"-a itd. uvek bude pažnju i postaju predmet folklornih tvorevina, što proizlazi iz prirode stvari. Ljudi moraju da se hrane, ali od hrane mogu i da se otruju, razbole pa i da im život bude ugrožen. Stoga su priče koje koriste hranu kao tematsku podlogu uvek pažljivo slušane, a samim tim i korišćene za slanje poruka koje nisu u vezi sa hranom.

Transformacija proizvodnje hrane za konzumiranje tokom vremena je praćena i transformacijama legendi koje govore o kontaminiranju jela. Devetnaestovekovne ili ranije legende su sumnjivom smatrale svaku hranu pripremljenu van kuće i kuhinje, svaku hranu koju nisu pripremili poznata domaćica, član porodice ili neki drugi stalni učesnik u životu zajednice. Stoga su se krčme i pekare smatrale mestima na kojima se vrši kontaminacija hrane tako što se dodaje meso od mačaka ili pasa.⁵ U modernom dobu lokalna pekara i lokalna kafana su postale deo Mi-zajednice i poznati pekar, mesar, odnosno kuvar ili vlasnik restorana, koji su već nekoliko generacija deo lokalne zajednice garantirani su da je pileće meso stvarno od pileta i da nije pomešano sa pacovima. Na drugoj strani, impersonalizovani lanac brze hrane, kao daleki i nepoznati proizvođač hrane, postao je neko ko je može kontaminirati.⁶

	Mi-grupa	Daleki, impersonalni drugi
19. vek Pikvikovi Velerizmi (Č. Dikens)	kuća	pekara, mesara, krčma
20. vek Kentaki pečeni pacovi (G. A. Fajn)	lokalna pekara/mesara/ kafana	lanac brze hrane

Priče o kontaminiranoj hrani se, često, mogu pričati u ksenofobičnom ključu i tako postati nosači ksenofobičnih poruka jer se eksplicitno kaže da je vla-

⁵ Takvi sadržaji se npr. nalaze u Pikvikovim Velerizmima, pričama koje Pikvikov sluga Sam Veler ili drugi likovi iz knjige pričaju Pikviku. Mnoge od njih je samom Dikensu pričala njegova dadilja Meri Veler, po čijem prezimenu je Dikens i nazvao Pikvikovog slugu, glavnog naratora urbanih legendi. Među tim pričama dominiraju jezivi sadržaji o glavosecima i trbosecima, užasnim sadržajima koje gostioničari stavljaju u hranu ili nesretnom kobasičaru koga je mašina za pravljenje kobasica, inače njegov sopstveni izum, uvukla zajedno sa komadom mesa. Velerizmi su, zapravo, urbane legende tog vremena koje je Čarls Dikens na ovaj način unosi u svoje knjige (Simpson 1983, 462-470).

⁶ "Nervoza i osećaj krivice proizlaze od promene načina ishrane tj. od jela koje je lično pripremljeno na jela koje poslužuju komercijalna preduzeća; ove emocije se projektuju na komercijalne organizacije i transformišu se u strah" (Fine 1980, 232).

snik krčme ili pekare, koja proizvodi jela, ili potpuni došljak i stranac ili pripadnik manjinske grupe.

U legendi o kineskom restoranu na Novom Beogradu brikolirana je klasična, planetarno poznata, urbana legenda o kineskom restoranu kombinovana sa legendom o doseljenicima sa Dalekog istoka koji jedu pse i mačke (Brunvand 1984). Nova legenda citira stare legende, smeštajući sadržaj usmenog pričanja u pisani dokument. Površnost takvog brikoliranja se ogleda u prebacivanju u drugi žanr bez prilagođavanja naraciji, budući da se nešto što pripada glasinama i o čemu se govori na način prenošenja glasina, pretvara u pisani tekst "prijave inspekciji". Navodi u legendi, kao što su "priče se", "govorka se" ili čak sa kvalifikativom "namerno govorkanje", pokazuju da se stara legenda koristi da bi se, na narativnom nivou, pokušaj konkurencije da denuncira kineski restoran okvalifikovao u skladu s intencijom nove legende.

2. Drugi uobičajeni nosač poruka su priče o uspehu. Priče o uspehu s obzirom na to da omogućuju poređenje, ugledanje ili upozorenje svakom slušaocu su takođe rado slušane. One mogu nositi poruku koja se tiče samog uspeha kroz načine na koji se on postiže, ali i sve druge poruke koje se ne odnose direktno na sam uspeh (Kovačević 2006, 2007).

Priče o uspehu imaju prijemčivost kod slušalaca i snažan difuzioni potencijal jer predstavljaju prave etno-priručnike za uspeh u životu. Te priče mogu biti nosači poruke u dva smisla. Prvi smisao je to što priča o uspehu "daje" obrasce, puteve, načine, recepte uspeha koje treba naučiti i, potom, primeniti. Drugi smisao se sastoji iz toga da priča o uspehu može nositi i druge poruke koje nemaju veze sa samim načinima postizanja uspeha u priči.

Kontrola kvaliteta ili kvalitet kontrole

Odnos aktera legende (Mi : Drugi) se ne može protumačiti dok se ne razjasni priroda empirijskog odnosa inspekcija – dobra hrana uopštenog kao KONTROLA : KVALITET. Odnos kontrole i kvaliteta nije definisan u narativima, izuzev stohastički tako što se javljaju u neraskidivoj vezi. Ali u narativima odnos kontrole i kvaliteta nije uzročno povezan. Zbog toga je moguće pretpostaviti dva uzročna niza:

KONTROLA uzrokuje KVALITET i

KVALITET uzrokuje REZULTAT KONTROLE

Nekakav kvantitativni pristup bi putem sociološke ili socio-psihološke ankete utvrdio procentualni odnos onih koji odnos kontrole i kvaliteta tumače na jedan i drugi način, i to kako kod slušalaca tako i kod izvođača. Pretpostavlje-

ni rezultat takvog "istraživanja", u kome bi stajalo da je npr. 56% slušalaca shvatilo legendu na jedan, a 44% na drugi način, kao i da je među izvođačima taj odnos sličan, ne bi pomoglo u tumačenju same legende i ne bi doprinelo objašnjenju njene dvoznačnosti. Umesto toga potrebno je uočiti koji su značajnski aspekti i jedne i druge mogućnosti odnosa Kontrole i Kvaliteta.

Prva mogućnost se sastoji iz ideje da je česta kontrola (sa većim ili manjim primedbama) dovela do otkaljanja uzroka primedbi i kroz taj proces dovela do vrhunskog kvaliteta hrane koju data radnja prodaje.

Druga mogućnost je da kontrola ni u prvom inspeksijskom nalazu nije pro-našla ništa loše u hrani koja se prodaje i da je početni visok kvalitet uzrokovao pozitivan nalaz inspekcije.

Ova dva moguća odnosa Kontrole i Kvaliteta određuju i dva moguća stava u relaciji Mi : Drugi. Prema prvom stavu u odnosu prema Drugima je neop-hodno Druge uputiti i naterati da prihvate Naše obrasce (higijenska pravila, prehrambene standarde) i tek kada ih akulturiramo (domestifikujemo, asimilujemo, civilizujemo) možemo im dozvoliti da se bave tako značajnim poslom kao što je prerada i prodaja hrane. Prema drugom stavu, Drugi su po pitanju obrazaca isti kao i Mi i naš pokušaj da ih uhvatimo u nepoznavanju i nepridr-žavanju Naših pravila je neuspešan i proizašao je iz potpuno pogrešnih pred-stava koje Mi imamo o Drugima.

Ova dva stava imaju svoje korene u dva idejna sklopa koja proizlaze iz dve socijalne teorije.

Prvi stav ima koren u tezi da je potrebna društvena (državna) intervencija u tržištu i da tržište nije siguran ili pravovremen mehanizam regulacije u vitalnim pitanjima kao što je konzumiranje hrane. Država sistemom kontrole nad-gleda, usmerava slepu tržišnu utakmicu i propisuje pravila kojima sprečava da ta utakmica proizvede štetu njenim građanima. Njen uticaj je dvostruko blago-tvoran jer i učesniku tržišne utakmice, putem kontrole kvaliteta, omogućuje uspeh na tržištu.

Drugi stav uključuje i motivaciju učinjene kontrole s obzirom na to da ona nije dala negativan rezultat po Druge prilikom provere njihovog ponašanja. Motivacija "slanja" inspekcije Drugima je na strani tržišne utakmice u kojoj Drugi, kao novi učesnik, može poremetiti prihod Nas i podnosioci prijave kao starosedeooci, domaći tj. Mi, se oslanjaju na to što su Drugi drugačiji, niži, ne-upoznati sa Našim pravilima, samim tim sumnjivi, te pokušavaju da ih elimi-nišu iz tržišne utakmice. U socijalnoj teoriji ovaj stav ima uporište u objašnje-nju ksenofobije, nacionalizma, nasilja nad manjinama pokušajem da se bolji, veštiji ili samo novi učesnik na tržišnoj utakmici izbacii iz igre.

Prva poruka ovih legendi bi bila asimilacionistička i glasi: Drugi jesu drugačiji, a možda i niži, i mogu sa nama živeti samo ako nauče naša pravi-la, dok bi druga poruka bila na površini antixenofobična i denuncirala one koji se boje da će Drugi svojim kvalitetom ili samom pojavom ugroziti Nas i

stoga ih treba okarakterisati kao Druge i ne dati im pristup u relevantne zone života.

Tek sada je moguće dati odgovor na to zašto je legenda ostala nedorečena i dozvoljava dvostruko tumačenje i to bez statističke obrade slušalaca i izvođača. Legenda se širi u društvu u kome su prisutna oba ideološka, politička koncepta ostajući ovakva kakva je i sadržavajući u sebi nespojive idejne sadržaje, dok ti njeni sadržaji samostalno grade neke druge legende i javne diskurse.

O rekonstrukciji konstrukata

Ove legende ne propovedaju toleranciju prema Drugosti Drugih. One samo pokazuju da Drugi mogu postati Mi i to kako kroz trening koji ćemo im Mi organizovati i nadzirati, tako i sami, valjano i potpuno dobrovoljno introjektujući sva relevantna pravila. Jedino što legende isključuju je esencijalističko shvatanje etničkog identiteta smatrajući ga podložnim socijalizaciji (akulturaciji, asimilaciji). Identitet nije dat rođenjem, krvlju, bojom kože, majčinim mlekom i ostalim esencijalističkim prenosiocima, već je relativno stabilan konstrukt, nešto što se oponaša, usvaja, uči... Prema tome, prva osobina ovih legendi je da su *antiesencijalističke*.

Što se propovedanja tolerancije tiče, legenda o kineskom restoranu na Novom Beogradu ne govori o tome da se u jelovniku kineskog restorana našlo jelo spravljeno od neke životinje koja ne spada u jestive, odnosno, u tabuisane vrste ili vrste za koje i pomisao na korišćenje u ishrani izaziva gađenje kod većine većinskog stanovništva. Legenda o kineskom restoranu ne govori kako je neko takvo "novo jelo" privuklo veliki broj posetilaca u restoran na Novom Beogradu. Jedna takva legenda bi prvim delom bila legenda tolerancije, a drugim čak i legenda o recepciji Drugosti Drugih. Ni legenda o "Ciginjoj kafani" iz Banatskog Novog Sela ne govori o nekom elementu askribovanog identiteta koji bi većinsku populaciju primarno uznemiravao, pa bi nekim legendarnim obrtom postao prihvatljiv ili, čak, omiljen što bi dovelo do nove navale na "Ciginu kafanu". Naprotiv, kineski jelovnik sa Novog Beograda i celokupnost "Cigine kafane" iz Banatskog Novog Sela su u legendi skrojene od onih elemenata koji su bazično "prihvatljivi" i koji su rezultat nastojanja vlasnika kafana da pruže upravo ono što okolina određuje kao uobičajeno.

Isto važi i za legende o kojima piše Kampion-Vensan. Džentlmensko ponašanje (plaćanje hotelskog računa ili slanje cveća)⁷, nesebično deljenje (poslednjeg kekxa) ili odgovorna nadoknada počinjene štete su osobine i ponaša-

⁷ I neko ko je postao bogat po pravilima koje Mi propisujemo mora biti deo Nas. Isto važi i za ugled stečen po pravilima koja Mi propisujemo i koji omogućuju nekome, ko je poreklom Drugi, da zuzme sva, pa i najviše mesto u društvenoj hijerarhiji.

nja koje Mi pripisujemo Nama, i stoga, onaj koji se tako ponaša ima sve šanse da prestane da bude Drugi i prema njemu se treba ponašati kao prema nekom od Nas. Legende zabeležene u Srbiji ostavljaju obe mogućnosti: da se data transformacija odigrala dobrovoljno kao rezultat nastojanja novopridošlih da se prilagode sredini, kao i da je sredina propisima i represijom primoravala Druge da se usklade sa vladajućim obrascima.

Na osnovu toga moguće je reformulisati o čemu govore ove legende. One ne govore o toleranciji prema Drugosti Drugih. Takođe one ne esencijalizuju identitete niti petrifikuju već konstruisane, već govore o mogućnosti njihovog prevazilaženja. Nešto starijom antropološkom terminologijom rečeno, ove legende govore o *akulturaciji i asimilaciji*. One su priče o rekonstrukciji etno-konstrukata koja se događa uprkos raznim vrstama identitetskih petrifikatora i raznim vrstama reegzotizacije.

Literatura:

- Antonijević, Dragana. 2007. Legende o krađi organa: moralna dilema savremenog društva. *Etnoantropološki problemi* 2 (2): 35-69.
- Brunvand, Jan Harold. 1981. *Vanishing Hitchhiker*. New York – London: W. W. Norton & Company.
- Brunvand, Jan Harold. 1984. *Choking Doberman: And Other "New" Urban Legends*. New York – London: W. W. Norton & Company.
- Brunvand, Jan Harold. 1986. *The Mexican Pet: More "New" Urban Legends and Some Old Favorites*. New York – London: W. W. Norton & Company.
- Campion-Vincent, Véronique. 1995. Preaching Tolerance? *Folklore* 106: 21-30.
- Carroll, Michael. 1987. "The Castrated Boy": Another Contribution to the Psychoanalytic Study of Urban Legends. *Folklore* 98 (2): 216-25.
- Ellis, Bill. 1983. De Legendis Urbis: Modern Legends in Ancient Rome. *Journal of American Folklore* 96 (380): 200-208.
- Fine, Gary Alan. 1980. The Kentucky Fried Rat: Legends and Modern Society. *Journal of Folklore Institute* 17 (2-3): 222-243.
- Klintberg, Bengt af. 1985. Legends and Rumours about Spiders and Snakes. *Fabula* 26 (3-4): 274-287.
- Kovačević, Ivan. 2006. Legenda o poštaru – lopovu i biznismenu. *Antropologija* 1: 9-18.
- Kovačević, Ivan. 2007. Sremski berberin u vremenima promena. *Etnoantropološki problemi* 2 (1): 11-28.
- Miller, Dan E. 1992. "Snakes in the Greens" and Rumor in the Inncity. *Social Science Journal* 29 (4): 382-393.
- Ože, Mark. 2005. *Nemesta. Uvod u antropologiju nadmodernosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Simpson, Jacqueline. 1983. Urban Legends in The Pickwick Papers. *Journal of American Folklore* 96 (382): 462-70.

Ivan Kovačević

Tolerance or Assimilation:
The Legends of the Chinese Restaurant and
"The Gypsy's Tavern"

Studying urban legends, the French folklorist Véronique Campion-Vincent posed the question of whether some of the more recent legends preach tolerance. The "elevator incident" or "swallowed ticket" legends display a different attitude to Others from that found in classic xenophobic urban legends. This different attitude is also to be found in two legends recorded in Serbia, namely, the legend of the Chinese restaurant and the legend of "The Gypsy's Tavern". An analysis of the two legends shows that the ambiguity of "tolerance legends" does not arise from the fact that they speak about a xenophobic environment while at the same time having a denouement that "preaches" tolerance, but rather from the fact that the "preaching" relates to those Others who have gone through a process of acculturation, who have been assimilated and who have accepted the rules of "our" culture. These legends do not preach tolerance towards the Otherness of Others but towards Others who are striving to become or have managed to become "Us".

Key words: urban legends, preaching tolerance, Serbia, "Others", Chinese, Romanies, restaurant, acculturation

Ivan Kovačević

Tolérance ou assimilation:
Légendes sur le restaurant chinois et
l'"estaminet du Tsigane"

En étudiant les légendes urbaines, la folkloriste française Véronique Campion Vincent s'est posé la question si certaines des légendes urbaines récentes prêchaient la tolérance. Les légendes sur "l'incident dans l'ascenseur" ou le "ticket mangé" montrent une attitude envers les Autres différente de celle présente dans les traditionnelles légendes urbaines xénophobes. Ce nouveau rapport réapparaît dans deux légendes notées en Serbie : celle du restaurant chinois et celle de "l'estaminet du Tsigane". L'analyse de ces deux légendes a montré que l'ambivalence des "légendes de la tolérance" ne réside pas dans le fait qu'elles présentent à la fois un environnement xénophobe et contiennent un dénouement qui "prêche" la tolérance, mais dans le fait que ce "prêche" concerne ceux des Autres qui ont vécu l'acculturation, qui sont assimilés et qui ont accepté les rè-

gles de "notre" culture. Elles ne prêchent pas la tolérance envers l'Altérité des Autres mais envers les Autres qui s'efforcent ou ont réussi à devenir "Nous".

Mots-clés: Légendes urbaines, prêche de la tolérance, Serbie, "Autres", Chinois, Roms, restaurant, acculturation